

ÜVEGGOLYÓ

X. évf., 42. (530.) szám ■ A Magyar Szó művelődési melléklete ■ Szerkeszti: Gruik Ibolya

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK – 2018

Nyelvhasználati változások a közbeszédben

Hódi Éva

Ülök a Balaton-parton a nyári hőségben, és nézem a fürdőzőket. Váratlanul megszólal a hangosbeszélő, és túlharsogja a jellegzetes „strandzsivajt”. „Egy két év körüli pucér gyermek, kezében sárga kisvödörrel, várja szüleit a bejáratnál” – hallok a közleményt, melyet néhányszor megismételnek. Első gondolatom az, hogy „szegény kicsi, de meg lehet ijedve”. Másodszorra az jut eszembe: vajon miért furcsa a közlemény? Mi van benne, ami eltér a megszokott formától? Némi töprengés után rájövök, hogy a „pucér gyermek” megfogalmazás tűnt fel. Régebben ezt biztos nem így mondtuk volna, hanem úgy, hogy „egy két év körüli kisfiú – vagy kislány – várja szüleit a bejáratnál”. Te jó ég – gondolom elképedve –, ez nem lehet igaz! Hát itt tartunk? Már a balatoni strandra is betört a „gender” és a „pízi”? Eddig valahogy mindig azt hittem – vagy legalábbis szerettem volna hinni –, hogy közvetlen környezetünkben ez a szemlélet ilyen szinten nincs jelen, s bízom abban, hogy a mi valóságunkat nem is fogja átformálni sem a gender, sem a pízi.

Nyelvhasználati szokásaink megváltozása azonban nem sok kétséget hagy afelől, hogy ezek a tendenciák nemcsak betörték világunkba, de polgárjogot is szereztek maguknak. 21. századi valóságunkban egy korrektül megfogalmazott közleménynek egy gyermek nemi besorolását illetően szigorúan semlegesnek kell lennie – tudjuk: a gender szellemében majd eldönti, minek tartja magát, ha nagykorú lesz, mi nem dönthetünk helyette, s ezt a pízi beszédnek tökéletesen tükröznie kell.

Úgy látom, próbálunk igazodni a kívánt tendenciához, az elvárásokhoz, de ez még nyelvi szempontból is rengeteg problémát vet fel. Itt van például mindjárt a gender, a társadalmi nem fogalma. Újabban, ahogy szokták mondani, még a csapból is ez folyik. Nyakra-főre használják, még egyetemi tanszékeken is oktatják (bár Magyarországon jó nagy felháborodást, csinnadrattát kiváltva, éppen megszüntették ezt a tanszéket), de egyelőre nincs közmegegyezés, mit is kell érteni alatta. Egyesek kizárólag a nemek közti különbség társadalmi gyökereivel foglalkoznak, amit nem lehetne kifogásolni, mások viszont addig mennek el, hogy egyenesen elvetik az ember biológiai meghatározottságát, és még egy harmadik nemet is bevezetnek (egyes országokban, mint ahogy a tévéhíradások beszámoltak róla, pl. Németországban, ez már törvényerőre is emelkedett). Hogyan lehet akkor körültekintően használni a beszédben egy szót, ha annak jelentéstartománya ennyire szélsőségesen különbözik? És ennek megfelelően stílusértéke is eléggé széles határok között mozog. A gender szót már hallottam olyan szövegekben is, amelyben elismerő kicsengéssel, mint az emberi civilizáció legértékesebb vívmánya szerepelt, és ennek megfelelően pozitív stílushatást váltott ki, de hallottam olyan beszédhelyzetben is, melyben a legdurvább szitokszó is elbújhatott volna mellette.

A fenti példa a gender szóval – melynek ez alkalommal kizárólag csak a nyelvi (és nem tartalmi) szempontból felmerülő ellentmondásaira szerettem volna utalni – jól illusztrálja azt a mindennapi beszédben általánosan megfigyelhető jelenséget, hogy mai nyelvhasználatunkban gyakran jelen vannak olyan kifejezések, megfogalmazások, melyek nem egyértelműek. Ezek használata elmosódottá teszi a beszédet, nem értjük pontosan, mire gondolt a másik fél, félreértjük, átértelmezzük, vagy meg sem értjük. Manapság nagyon sokat beszélnek a szövegértés hiányosságairól, melyet különféle tesztekkel vizsgáltak, és ezek a tesztek a magyar népességre vonatkozóan sajnálatosan gyatra

csezt kezű-lábú, vezetőszáron vonszolt bűnözőket hivatalosan megillető és a televízióban gyakran hangoztatott úr és hölgy titulus többet árt, mint használ, a bukás helyett pedig késleltetett sikert emlegetni roppant nevetséges. Manapság a migrációval kapcsolatban is bővelkedünk pízi megnevezésekkel. Menekült, menedékkérő, oltalmazott, a tengerből kimentett – ezek mind az illegális bevándorlás kifejezés eredendően negatív érzelmeit kiváltó stílushatásának helyettesítésére és a rokonszenv felkeltésére alkalmazott szavak, szókapcsolatok. Vajon kit is akarunk megtevesztetni ezzel, amikor a valóság durván ellentmond e jóhiszemű nyelvi fordulatoknak? (Csak zárójelben és kiegészítésképp: a migráció



David Csilla

eredményeket mutattak ki. Igencsak elképzelhető, hogy e gyenge eredményekben közrejátszik a biztos és egyértelmű jelentéstartalmú szavak mellett a bizonytalan jelentésű, egyénileg különbözőképpen értelmezett, a közbeszédben általában újonnan megjelenő szavak megnövekedett száma is.

Nem használ a szövegértésnek az ún. pízi (PC)* beszéd sem. Régebben eufemizmusnak mondtuk, ha valamit szépíteni szerettünk volna, most a pízi, a politikailag korrekt fogalomhasználat vette át ennek a helyét. Persze a kettő nem szinonima, hiszen az eufemizmustól eltérően a pízi majdhogynem kötelező bizonyos esetekben. Lehet, hogy már kötelező is...

kapcsán egy olyan „áldásos” következménnyel is lehet számolni, melyet csakis és kizárólag pízi módon lehet megnevezni. Ez pedig a „demográfiai megújulásnak” nevezett jelenség. Vajon pízi nélkül ki mire gondol? Egy biztos: még sehol senkitől sem hallottam nyilvánosan kimondani, és jelen helyzetben én sem merném a nyilvánosság előtt hangoztatni.)

Folytatjuk

* A pízi az eufemizmusok azon speciális fajtája, amelyeknek politikai töltete és indíttatása van. Általában a különféle társadalmi kisebbségek származással, fajjal, vallással, nemmel, nemi orientáltsággal és fogyatékosokkal kapcsolatos megnevezéseit igyekeznek semlegessé tenni, és ezeknek az új semleges kifejezéseknek a használatát elterjesztetni a nyilvános közhasználatban és a médiában, így csökkentve a sztereotípiákon alapuló megkülönböztetéseket.

A művelt ember csakugyan az, aki tudja, hogy alig tud többet a semminél, s van még ereje hozzá, hogy műveletlensége fölött mindennap újra kétségbeessen.

Márai Sándor: Műveltség

Alkony

Baka István

A rókabundás alkonyat
most lendül át az égi partra,
s csillag-sövényen fennakad
bozontos, rozsdaszínű farka.

Kitépi és továbbhszalad,
nyomára forró vért csöpögtet,
és mint pityergő vadnyulat,
kiejti szájából a Földet.

Circus maximus

Még kifeszül fölénk a mennybolt
felhőkkel foltozott, kék sátora,
beissza még a vért a megsötétült
porond lucskos fűrészpóra,

a nézőtér is tapsol, bár a ponyvát
morogva rázzák az úri szelek,
s a lyukakon átvillámlik a Semmi,
az előadás vége közeleg;

ülünk még, bár hasadozik a váson,
elpattannak a fény kötelei,
oszlopok dőlnek, ám mi egyre várunk,
rettegessel és reménnyel teli,

bár előttünk csak Isten és a Sátán
megunt bohóctréfái zajlanak,
s mi hahotázunk gyáván, míg a mennybolt
rossz sátora fejünkre nem szakad.

Szürkület

A menny kilép medréből, szennyes árján
felhők – felpuffadt angyalteretek –
sodródhatnak és keringenek,
a süllyedő nap örvényébe bukva.

Álarcot vált a város, most a benne
kiterjedt ürt a villanyfény befutja,
s mint egy töklámpás, bárgyún és siváran
pislog a végtelenbe.

* A Halottak napja ciklus verseiből.